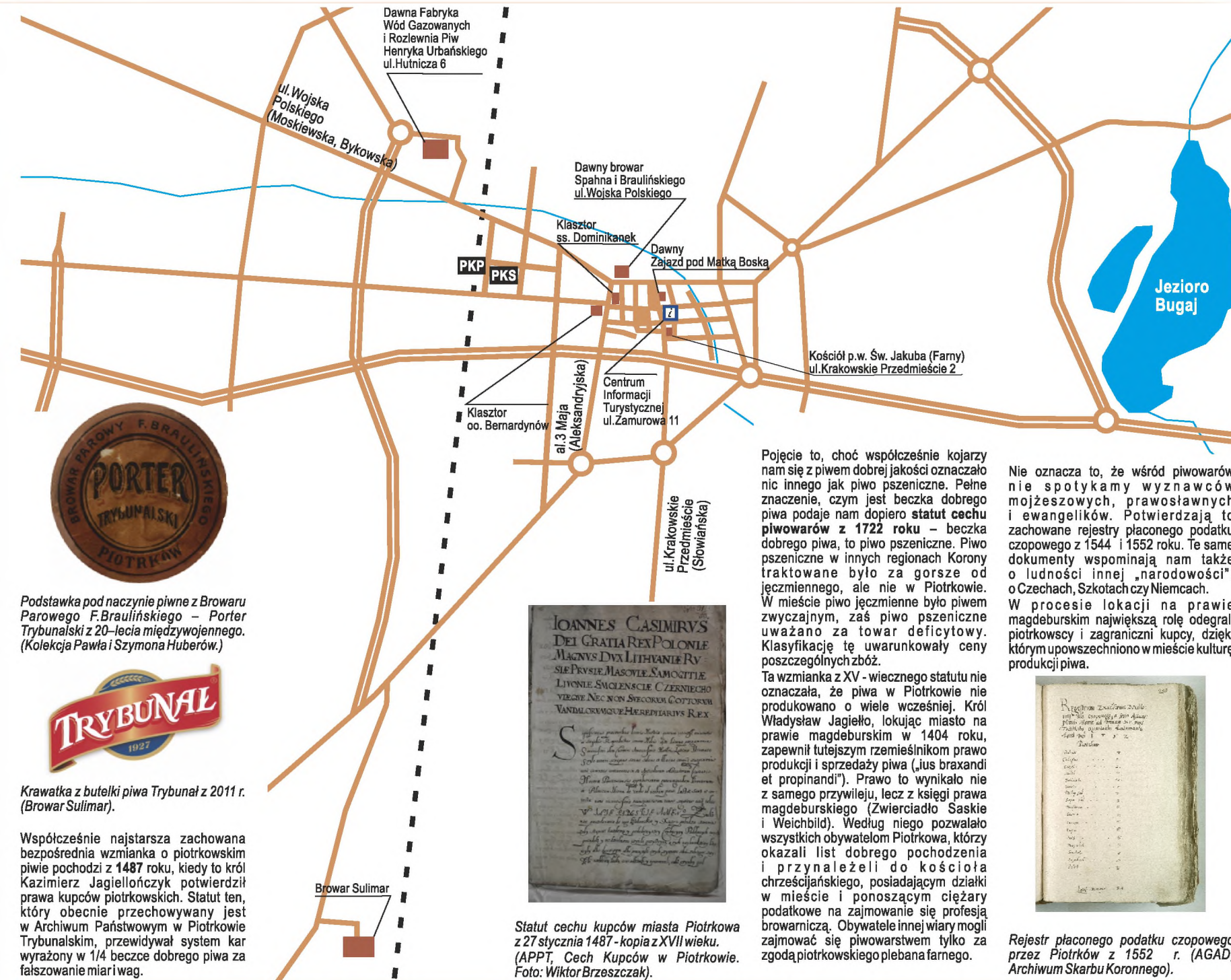

PIOTRKÓW TRYBUNALSKI

PIOTRKÓW TRYBUNALSKI SZLAK PIWOWARSKI

Wiek XV przyniósł w dziejach miasta nie tylko lokację na prawie magdeburskim, ale także ustanowienie w 1466 roku powszechnego podatku od wyrobu piwa jakim było czopowe – pierwowzór współczesnej akcyzy.

Nowość!
PIWO GABINETOWE
poleca
KANTOR BROWARU
Piwo Monachijskiego
w Piotrkowie.

Nowy ten gatunek piwa, wyrobiony z najlepszych materiałów zagranicznych, sprzedawany będzie po cenach niąkawkowych, **tylko w lokalach**, we wszystkich miejscowych: handlach win, zakładach gastronomicznych, restauracjach i w kantorze browaru w domu p. Spahna, obok teatru. (3—12)

Reklama piwa gabinetowego z 1896 roku. (Tydzień 1896).

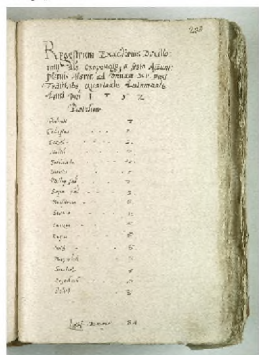
Dom Andrzeja Wierzbicza – założyciela cechu piwowskiego, Rynek Trybunalski 3. (Foto: Tomasz Kruz).

W XVI wieku w Piotrkowie podczas obrad sejmiku wprowadzono pierwsze klasyfikacje napojów fermentacyjnych, w tym podział piw na piwa zwyczajne (lokalne), przewoźne i zagraniczne. Piwo piotrkowskie nosiło wszystkie wyżej wymienione rangi, co wiązało się też z innymi stawkami podatkowymi, tym samym zapewniając większe wpływy do skarbu państwa. Trunek z Piotrkowa był także piwem stacyjnym, co w praktyce oznaczało obowiązek dostarczania co miesiąc po 1 beczce piwa na potrzeby starościńskie. Jednak ważniejszą rangę stanowiło określenie piwa przewoźnego, które z biegiem czasu w prawnej klasyfikacji zostało połączone z piwem zagranicznym. Nazwa ta wywodziła się z tego, że można było dostarczać trunku do bliższych i dalszych miejscowości, a to zaś wymagało posiadania ogromnej wiedzy z zakresu technologii piwowarstwa, bowiem piwo to fermentowało podczas transportu.

Piwo z Piotrkowa gościło na stołach wszystkich dynastii rządzących Koroną jak i ziemiami polskimi w XIX i XX wieku. W okresie zaborów stworzono specjalne piwo dla urzędników rosyjskich – piwo gabinetowe. Po raz pierwszy o ekspansji piotrkowskiej sztuki piwowarskiej w Polsce dowiadujemy się z księgi przyjęć do prawa miejskiego Warszawy z 1551 roku. Pierwszym znanym nam piwowarem, który opuścił Piotrków był Andrzej Łomisław.

W 1564 odnotowano na terenie całego Piotrkowa największą ilość piwowarów – 154. Jest to imponująca liczba, choćby

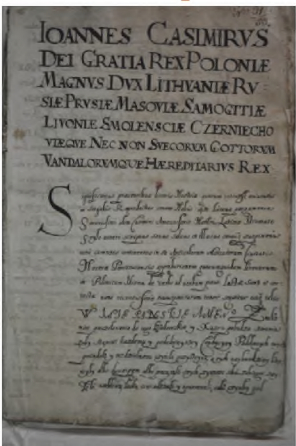
Nie oznacza to, że wśród piwowarów nie spotykamy wyznawców moźeszowych, prawosławnych i ewangelików. Potwierdzają to zachowane rejestry płaconego podatku czopowego z 1544 i 1552 roku. Te same dokumenty wspominają nam także o ludności innej „narodowości”, o Czechach, Szkotach czy Niemcach. W procesie lokacji na prawie magdeburskim największą rolę odegrali piotrkowscy i zagraniczni kupcy, dzięki którym upowszechniono w mieście kulturę produkcji piwa.

Rejestr płaconego podatku czopowego przez Piotrków z 1552 r. (AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego).

Pojęcie to, choć współcześnie kojarzy nam się z piwem dobrej jakości oznaczało nic innego jak piwo pszeniczne. Pełne znaczenie, czym jest beczka dobrego piwa podaje nam dopiero statut cechu piwowarów z 1722 roku – beczka dobrego piwa, to piwo pszeniczne. Piwo pszeniczne w innych regionach Korony traktowane było za gorsze od jęczmiennego, ale nie w Piotrkowie. W mieście piwo jęczmienne było piwem zwyczajnym, zaś piwo pszeniczne uważano za towar deficytowy. Klasyfikację tę uwarunkowały ceny poszczególnych zbóż.

Ta wzmianka z XV - wiecznego statutu nie oznaczała, że piwa w Piotrkowie nie produkowano o wiele wcześniej. Król Władysław Jagiełło, lokując miasto na prawie magdeburskim w 1404 roku, zapewnił tutejszym rzemieślnikom prawo produkcji i sprzedaży piwa („ius braxandi et propinandi”). Prawo to wynikało nie z samego przywileju, lecz z księgi prawa magdeburskiego (Zwierciadło Saskie i Weichbild). Według niego pozwalało wszystkim obywatelom Piotrkowa, którzy okazali list dobrego pochodzenia i przynależeli do kościoła chrześcijańskiego, posiadającym działki w mieście i ponoszącym ciężary podatkowe na zajmowanie się profesją browarniczą. Obywatele innej wiary mogli zajmować się piwowarstwem tylko za zgodą piotrkowskiego plebana farnego.

Statut cechu kupców miasta Piotrkowa z 27 stycznia 1487 - kopia z XVII wieku. (APPT, Cech Kupców w Piotrkowie. Foto: Wiktor Brzeszczak).

Produkcja piwa do drugiej połowy XIX wieku przyjmowała charakter rzemieślniczy, a nie przemysłowy, stąd też nikła ilość wyspecjalizowanych zakładów produkcyjnych – browarów. Z XVI wieku zachowała się wzmianka o browarze należącym do starosty piotrkowskiego Stanisława z Tarnowa, ale właścicielami nowo wybudowanych browarów w późniejszym czasie (XVIII wiek) byli nie tylko sami mieszczanie: Barbara Gozátka, Roman Morawiński, Marcin Teleżyński (Rwańska 2), Kazimierz Górecki, Antoni Vicini (burmistrz), ale i klasztory: Panien Dominikanek i Bernardynów. W związku z zastrzeżeniem przepisów przeciwpożarowych, browary lokowano poza miastem właściwym. Na Przedmieściu Krakowskim, Przedmieściu Warszawskim i Biskupinie właścicielami byli: Jan Godzki, Wincenty Folwark, Barbara Górecka, Roman Morawiński, Ignacy Górecki, Kazimiera Górecka. Pozostała produkcja piwa skupiała się w karczmach miejskich i na terenach podmiejskich: Śródmiejski Zajazd pod Matką Boską (Plac Czarnieckiego 7), Ostatni Grosz (Wójtostwo – w XIX wieku karczma ta należała do rodziny Bartenbachów), Gościniec Litewski, Gościniec Stary (za Wielką Wsią), Kancelaria, Podzamcze, Psia Górka (Wielka Wieś), Pohulanka (Starostwo), Karczma Rakowska, Karczma Krakowska (Przedmieście Krakowskie), Karczma na Bugaju (przy stawie Bugaj), Tumidaj (Tumidajka), Karczma ku Bykom (na drodze wrocławskiej), w Meszczach, na Szczekanicach.

Szynek Augustynowicza – Rynek Trybunalski 12. (Foto: Damian Zuzański).

W pierwszej połowie XIX wieku piwowarstwo podupadło i dopiero ustanowienie z Piotrkowa stolicy guberni, wraz z rozwojem gospodarczym całego zaboru rosyjskiego, przyniosło rozwój branży browarniczej.

Znak firmowy browaru Braulińskiego. (Klub 66).

Początki piotrkowskiego piwowarstwa sięgają średniowiecza i są bezpośrednio związane z historią powstania Piotrkowa, dziś zwanego Trybunalskim. Warto wspomnieć o tym, że piotrkowscy browarnicy trzykrotnie utożsamiali swoje produkty z nazwą miasta – zarówno z pierwszym członem „Piotrków” jak i z drugim członem „Trybunalski”. W XVI, XVII wieku istniał specjalny gatunek piwa produkowanego w mieście, które Sejm nazywał „Piwo piotrkowskie”. Browar Franciszka Braulińskiego w 20-lecie międzywojennym produkował piwo o nazwie „Porter Trybunalski”, a browar Sulimar obecnie produkuje piwo „Trybunał”.

W drugiej połowie XIX wieku niewielkie zakłady Feliksa Kalinowskiego, Markusa Brauna, Juliusza Abrahamsona, Wojciecha Schilda, Kazimierza Wróblewskiego, Joska Windheima, uległy dwóm potentatom: Andrzejowi i Franciszkowi Ksaweremu Spahnem (późniejszy browar Braulińskiego) i podpułkownika Andrzeja Mroczkiewicza (późniejszy browar Bartenbachów). Małe zakłady zaprzestały produkcji i zajęły się głównie dystrybucją piwa, do nich tuż po wojnie światowej dołączyli także Edward Gill (Rynek Maślany) i Izrael Zyskind (Al.3 Maja). Na ulicy Starowarszawskiej pod numerem 33 funkcjonował przedstawiciel browaru okocimskiego, a na ulicy Hutniczej przedstawiciel browaru żywieckiego i warszawskiego (Henryk Urbański).

Znak firmowy Markusa Brauna. (Tydzień 1893).

Taka praktyka nie była niczym nowym w dziejach Piotrkowa – już w okresie staropolskim handlowano w mieście nie tylko produktami lokalnymi: piwem zwyczajnym, piwem piotrkowskim produkowanym ze słodów pszenicznych i jęczmiennych, ale także tuszyńskim, wolsborskim, pabianickim, piątkowskim, brzezińskim, angielskim. Wiek XIX i XX rozszerza powyższą klasyfikację o piwa produkowane na miejscu: ciemne i jasne, porter, zdrój, bawarskie, marcowe, kulmbachskie, jak i sprowadzane od innych producentów: żywieckie, okocimskie czy warszawskie.

W początkach XX wieku największą rolę w piotrkowskiej branży browarniczej odegrały tylko dwa zakłady: browar Wilhelma, Rudolfa i Karola Bartenbachów oraz browar Franciszka Braulińskiego. Browar Bartenbachów był pierwszym browarem parowym w Piotrkowie, wyposażonym w silnik o mocy 7 KM. Znajdował się na działce o numerze policyjnym 148/149 przy ul. Słowiańskiej (dzisiaj ul. Krakowskie Przedmieście). Najlepszy okres prosperity browaru przypada na lata 1896–1917.

Reklama Browaru Rudolfa i Wilhelma Bartenbachów. (Kolekcja Leszka Józefackiego).

W 1900 roku uwarzono największą w historii browaru ilość wiader piw: 38500 (473550 litrów). W latach 1910–1911 zatrudniano w nim aż 17 pracowników, w tej grupie szczególne miejsce zajmowali główni piwowarzy: Aleksander Bosz, Józef Sikorski, Borys Kantor. Pierwsza wojna światowa przyniosła upadek browaru Bartenbachów. W 1917 roku zaprzestano w nim produkcję.

Najdłużej prosperującym zakładem przemysłowym był browar Franciszka Braulińskiego, którego produkty w 1907 (Londyn) i w 1909 roku (Częstochowa) zdobyły złote medale. Brauliński urodził się we wsi Chyżny, Mińsk Mazowiecki w roku 1868, zmarł na zawał serca w Piotrkowie, w 1945 roku po tym, jak wojska radzieckie skonfiskowały urządzenie browaru. Warto wspomnieć o tym, że piwem z Piotrkowa zafascynowani byli przede wszystkim Czesi.

Tablica reklamowa Browaru Braulińskiego z 20-lecia międzywojennego. (Kolekcja Klubu 66).

Sam Franciszek Brauliński podawał w prasie, jak i w oficjalnych dokumentach kilka dat założenia browaru: 1569, 1659, 1817 – zaś zachowane archiwalia wspominają dopiero o roku 1904 jako o dzierżawie od Juliusza Abrahamsona i o roku 1908 jako o zakupie całego zakładu. Geneza przedsiębiorstwa związana jest z działalnością Klasztoru Dominikanów, który zajmował się produkcją piwa już w XVI wieku. Po kasacji zakonu w 1866 roku Franciszek Ksawery Spahn i Andrzej Spahn zakupili działkę z browarem za kwotę 11700 rubli przy

ul. Moskiewskiej (dziś ul. Woj. Polskiego). Spahnowie w 1876 zainwestowali w nowy kocioł wielofunkcyjny na 41 wiader. W 1878 roku w kadź zacierną na 250 wiader, w 1879 w kocioł warzelny na 139 wiader, w 1881 w kocioł na 426 wiader. Właściciele browaru samodzielnie zajmowali się firmą do 1886 roku. Warzono wtedy ok. 70 warek rocznie. Produkcja utrzymywała się na tym poziomie

Romuald Tenszert 1851–1927. (Kolekcja Leszka Józefackiego).

W 1886 roku Spahnowie wydzierżawili browar Juliuszowi Abrahamsonowi, który prowadził w ich imieniu przedsiębiorstwo do 1908 roku, czyli do momentu przejęcia go przez Franciszka Braulińskiego. Po śmierci Franciszka Braulińskiego w 1945 roku, przez rok przedsiębiorstwo prowadziła jego żona Janina Józefa – córka Franciszka Ksawerego Spahna (1881–1946). Od 1947 roku do 1970 browarem zarządzała Hanna Małgorzata Ditych – córka Franciszka i Janiny Braulińskich (1906–1985). Browar Spahnów i Braulińskiego zatrudniał wysokiej klasy specjalistów. Od 1890 roku głównym piwowarem w browarze był Romuald Tenszert, od 1892 – Zalewski, od 1894 – Leonard Stupka, od 1895 – Borys Kantor, od 1901 – Otto Brenek.

Franciszek Brauliński po przejściu browaru w 1908 roku skupił się tylko na produkcji piwa, w przeciwieństwie do Spahnów, którzy jednocześnie zajmowali się prowadzeniem teatru. W wyniku zaproszenia ognia 29 kwietnia 1910 roku spłonął teatr i częściowo browar. W trakcie pożaru bliżej niezidentyfikowani złodzieje okradli firmę. Mimo publicznych deklaracji, teatru nie odbudowano. Pożar wymusił na właścicielu modernizację zakładu. Unowocześnienie browaru po pożarze pozwoliło na zwiększenie mocy produkcyjnej. W latach 1910–1914 browar Braulińskiego produkował najwięcej piwa w V Okręgu Zarządu Akcyzowego Guberni Kaliskiej i Piotrkowskiej (1/3 podatków

pochodziła od piotrkowskiego potentata). Po wybuchu I wojny światowej, rosyjskie, austriackie i niemieckie władze okupacyjne rekwizowały sprzęt wykonany z metalu na potrzeby wojenne. Zaprzestano dostaw podstawowych surowców potrzebnych do produkcji piwa: dobrej jakości słodów, drożdży monachijskich i węgla. Franciszek Brauliński próbował ratować przedsiębiorstwo podpisując kontrakty na dostarczanie piwa na potrzeby wojska. Jednak od 1917 roku produkcja złotego trunku malała, a w 1918 roku całkowicie ustała. Browaru jednak nie zamknięto. Dzięki posiadanym oszczędnościom Brauliński dalej zatrudniał 28 pracowników, a ich rodziny objął opieką socjalną. Na prośbę urzędu miejskiego wsparł także budżet Piotrkowa.

Etykieta piwa marcowego z browaru Braulińskiego z okresu 20-lecia międzywojennego. (Kolekcja Pawła i Szymona Huberów).

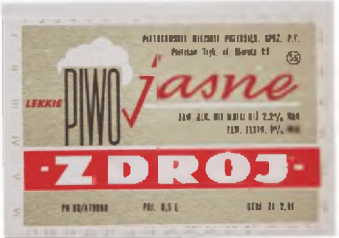
Odzyskanie niepodległości przez Polskę sprzyjało dalszemu rozwojowi browaru Braulińskiego. Zakład Bartenbachów nie przetrwał I wojny światowej, ponieważ spory rodzinny doprowadziły do jego zamknięcia. Brauliński pozostał sam, prawie bez konkurencji. W 20-leciu międzywojennym, mimo kryzysu gospodarczego, wprowadził wiele nowych gatunków piw, jak i jako jeden z pierwszych – nowoczesną metodę zamykania butelek – tzw. zrywkę.

W latach 30-tych XX wieku gwałtownie spadała sprzedaż piwa piotrkowskiego ze względu na przywożenie piw okocimskich, żywieckich i warszawskich. Po wkroczeniu niemieckich władz okupacyjnych do Piotrkowa, Franciszek Brauliński został wpisany na listę oświecimską, ale uniknął wywózki i dalej prowadził browar. Zmarł w 1945 roku. Zakład zmienił nazwę na „Browar Brauliński w Piotrkowie Trybunalskim, właścicielka H. Ditychowa”.

Butelka ze zrywką z browaru Braulińskiego. (Dziennik Narodowy 1938).

W 1951 roku, w wyniku „ustawy o nacjonalizacji przemysłu”, browar objął Centralny Zarząd Przemysłu Fermentacyjnego w Warszawie, ten zaś zlecił Łódzkiemu Zakładowi Piwowarsko – Słodowniczym objęcie opieki nad fabryką piwa. ŁZPS nie inwestował w zakład, a jedynie go eksploatował i zajmował się produkcją piwa na rynku lokalne. W 1958 roku władze nakazały przekazanie piotrkowskiego browaru na własność państwa w zarząd Piotrkowskiemu Miejskiemu Przedsiębiorstwu Przemysłu Terenowego. W tym okresie browar produkował jeszcze 9000 hl piwa rocznie. W zakładzie zatrudniony był na stanowisku starszego ekonomisty mąż Hanny Ditych – Zygmunt Ditych. Mimo usilnych starań reparywacyjnych i próby ratowania produkcji w zakładzie, w 1971 roku władze PMPPT uznały przedsiębiorstwo za nierentowne i przekazały je pod zarząd Łódzkich Zakładów Piwowarskich.

Etykieta piwa Jasne Zdrój z Piotrkowskiego Miejskiego Przedsiębiorstwa Spożywczego lata 60-te XX wieku. (Kolekcja Pawła i Szymona Huberów).

Współczesne dzieje piotrkowskiego browaru Sulimar związane są z działalnością Henryka Urbańskiego, właściciela małej rozlewni wód gazowanych, lemoniad i octu przy ulicy Hutniczej. Henryk Urbański rozpoczął swoją działalność w 1927 roku. W 1938 roku zakład jego uzyskał prawo do rozlewania piwa i już wtedy firmował się jako przedstawiciel browaru żywieckiego. Powstał też nowy punkt sprzedaży produktów zakładu Henryka Urbańskiego w Al. 3 Maja.

Podczas II wojny światowej jak i w trakcie nacjonalizacji przemysłu piotrkowskiego po 1945 roku, zakład uniknął represji ze względu na status małego przedsiębiorstwa.

W 1981 roku przedsiębiorstwo odkupili wraz ze wszystkim prawami Henryk Supady i Eugeniusz Lisowski, twórcy Sulimaru (1988). W latach 80-tych i 90-tych XX wieku Sulimar stał się nie tylko największą rozlewnią piwa w Polsce Centralnej, ale także zajął się jego produkcją. Swoją pierwszą markę stworzył jeszcze w 1988 roku. Projektantem logotypu był piotrkowski artysta plastyk Stanisław Piotr Gajda.

Miedziana kadź warzelna w browarze Sulimar. (Foto: Towarzystwo Promocji Kultury Piwa).

W 1999 roku firma rozpoczęła budowę browaru, którą zakończono 15 czerwca 2000 roku uwarzeniem pierwszej warki piwa przez piwowara Ryszarda Radziejczaka. Autorem nowego logo produktu był Adam Jędrzejewski.

Rok 2007 dla browaru prowadzonego przez Sulimar był jednym z najważniejszych. Po raz pierwszy w Polsce wyprodukowano piwo pszeniczne zgodnie z bawarskim prawem czystości. Tego roku także wprowadzono nową markę złotego trunku: Cornelius. W latach 2011 i 2012 wprowadzono na rynek markę Trybunał, nawiązującą do historii Piotrkowa Trybunalskiego. Podobnie jak produkty z browarów miejskich w XVI wieku (browaru Braulińskiego), także piwo z Piotrkowa zdobywa wiele nagród i jest docenianie na całym świecie.

Logo piw marki Cornelius. (Browar Sulimar).

Słownik piwny:

Beczka – naczynie służące do fermentacji, dojrzewaniu piwa i jego transportu. Beczka staropolska miała 271,36 litrów, dzielona była na 72 garnce (3,76 litra), te zaś na 4 kwarty (0,94 litra), a te następnie na 4 kwatarki (0,23 litra). Pod zaborem rosyjskim beczka liczyła 492 litrów, dzieliła się na 40 wiader po 12,3 litra, 1 wiadro zawierało 10 sztofów po 1,23 litra.

Biofilistyka (biofilia) – dziedzina skupiająca ludzi zainteresowanych zbieraniem akcesoriów piwnych.

Browar – miejsce produkcji piwa. Współcześnie browary dzielimy na przemysłowe, regionalne, restauracyjne, rzemieślnicze.

Brzeczka piwna – roztwór wody, siodu i chmielu.

Czopowe – podatek płacony od produkcji i sprzedaży napojów fermentacyjnych. Jako powszechne świadczenie został uchwalony w 1466 roku w Piotrkowie przez Kazimierza Jagiellończyka. Przez blisko 600 lat przechodził liczne ewolucje. Pod koniec XIX wieku czopowe przyjęło współczesną formę akcyzy.

Reklama browaru Braulińskiego. (Głos Trybunalski 1930).

Ekstrakt piwny – wyciąg z brzeczki piwnej podawany najczęściej w procentach wagowych, bądź w skali BLG (Karla Ballinga), rzadziej w skali P (Fritza Plato).

Fermentacja piwa – proces rozkładu cukru słodowego w brzeczce piwnej z udziałem drożdży, w wyniku którego powstaje alkohol i dwutlenek węgla. W zależności od użytych drożdży wyróżniamy piwa fermentacji dolnej, górnej i spontanicznej.

Filtracja piwa – proces, w wyniku którego piwo uzyskuje polski klarowność.

Kadź piwna – duże naczynie wykonane z drewna, betonu, metalu służące do fermentacji piwa.

Kij – zwyczajowa nazwa dla nalewaka piwnego.

Leżakowanie piwa – proces trwający najczęściej od 2 tygodni do kilku miesięcy. Podczas leżakowania dochodzi do właściwego nasycenia dwutlenkiem węgla, jego sklarowania i nadania odpowiedniego zapachu i smaku.

Objętość alkoholu w piwie – ilość alkoholu zawarta w piwie wyrażona w procentach przy jednoczesnym podaniu stężenia ekstraktu.

Najstarsza etykieta z browaru Braulińskiego, pochodząca sprzed 1914 roku. (Kolekcja Dariusza Orłowskiego).

Pasteryzacja piwa – podgrzewanie do określonej temperatury celem zniszczenia, bądź zahamowania wzrostu drobnoustrojów. Piwa pasteryzowane mają dłuższy termin spożycia w przeciwieństwie do piw niepasteryzowanych. Te ostatnie zachowują pełne walory smakowe.

Piwo – najstarszy napój alkoholowy na świecie, powstający w oparciu o specjalnie wyselekcjonowaną wodę, słód jęczmienny, chmiel i drożdże.

Piwo bezalkoholowe – piwo, w którym zawartość alkoholu nie może przekroczyć 0,5%.

Piwo lekkie – piwo, w którym zawartość alkoholu nie przekracza 4,5%.

Piwo pełne – piwo, w którym zawartość alkoholu nie przekracza 6,2%.

Piwo mocne – piwo, w którym zawartość alkoholu przekracza 6,2%.

Piwowar – rzemieślnik zajmujący się produkcją piwa.

Słód piwny – ziarna zbóż poddawane kielkowaniu, a następnie suszone. Długość kielkowania ma wpływ na kolor piwa (jasne, ciemne).

Reklama piwa z browaru Braulińskiego w Częstochowie. (Goniec Częstochowski 1910).

Ticket: Tomasz Krusz, Kolekcjonerzy: Dariusz Orłowski, Paweł i Szymon Huber, Leszek Józefacki. Grafiki: Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim, Archiwum Główna Akt Dawnych, Browar Sulimar, Klub 66. Foto: Tomasz Krusz, Wiktor Igraszcak, Damian Zusiński, Towarzystwo Promocji Kultury Piwa, Archiwum Parafii św. Jakuba w Piotrkowie Trybunalskim. Opracowanie: Paweł Malespży, Marta Janik. © UM.07.2013.

Święty Biskup Stanisław – patron piotrkowskich piwowarów. (Foto: arch. Parafii św. Jakuba w Piotrkowie Trybunalskim).

CENTRUM INFORMACJI TURYSTYCZNEJ www.cit.piotrkow.pl

ul.Zamurowa 11 - tel. (+48) 44 732 60 50, (+48) 44 732 60 49

czynne: maj - wrzesień: poniedziałek - sobota 9-17, niedziela 10-15;

październik - kwiecień: poniedziałek - piątek 8-16, sobota, niedziela: nieczynne

MUZEUM www.muzeumpiotrkow.pl

pl.Zamkowy 4 - tel. (+48) 44 646 52 72, (+48) 44 646 43 55; czynne: wtorek, piątek 10-17,

środa, czwartek, niedziela 10-15, sobota 10-16, w poniedziałki i dni poświąteczne nieczynne

AEROKLUB ZIEMI PIOTRKOWSKIEJ (STREFA ZRZUTU) www.azp.com.pl (www.pete.pl)

ul.Przemysłowa 48 - tel. (+48) 44 647 74 73

OŚRODEK DZIAŁAŃ ARTYSTYCZNYCH www.odaart.pl

ul.Dąbrowskiego 5 - tel. (+48) 44 733 93 88; ul.Sieradzka 8 - tel. (+48) 44 649 52 64

czynne: wtorek-sobota 11-18, niedziela i święta 14-18

MIEJSKI OŚRODEK KULTURY www.mok.piotrkow.pl

Al.3 Maja 12 - tel. (+48) 44 732 52 37, (+48) 44 732 52 49

OŚRODEK SPORTU I REKREACJI www.osirpt.pl

KRYTE PŁYWALNIE ul.Belzacka 106 - tel. (+48) 44 732 68 17; ul.Próchnika 8/12 - tel. (+48) 44 732 37 34

KORTY TENISOWE ul.Belzacka 108/110 - tel. (+48) 44 732 70 86

PTTK o/im. **M.RAWITY-WITANOWSKIEGO** www.pttkpiotrkow.pl

pl. Czarnieckiego 10 - tel. (+48) 44 732 36 63